

Venus Heykelciklerinden İdollere Kadın Temsilleri

Female Representations from Venus Figurines to Idols

Tülin CENGİZ*

Öz

Kadın söz konusu olduğunda geçmişe doğru iz sürüldüğünde arkeolojinin karşılaştığı en eski veriler Üst Paleolitik Çağın venus heykelcikleridir. Avrupa'dan Sibirya'ya geniş bir alanda bulunmuş olan bu heykelcikler genellikle dişilik organları abartılmış kadın temsilleridir. En ünlüleri kireçtaşından yapılmış Willendorf venüsüdür. Genelde saç ve yüz detayları olmayan Venus heykelciklerinde saçın ve yüzün detaylandırıldığı örnekler de vardır. Bu heykelciklerin varlığı prehistorik insanın ilgisinin neden kadın ya da kadın bedeninin belli noktalarına bu kadar odaklandığı sorusunu gündeme getirmiştir. Toplumsal, ekonomik ya da kültürel işlevleri üzerine araştırmacıların uzlaştığı ortak bir cevap bulunmamakla birlikte farklı yorumlar yapılmıştır. Heykelcikler kadınlık, annelik, doğurganlık, bereket, hayatta kalma, yeniden doğuş, büyü, ve Şamanizm ile ilişkilendirildikleri gibi basit bir oyuncak ya da işaret nesnesi olarak da nitelendirilmişlerdir. Kadın heykelcikleri sadece Paleolitik Çağda değil tüm maden çağları boyunca kile, kemiğe, taşa, mermerle işlenmiştir. Bu heykelciklerin kültürel/ekonomik/ekolojik çeşitlilik göz önüne alınmadan, çoğunlukla tek tip olarak aynı kategoride değerlendirilmiş olmaları kadınların tarihsel rollerinin ve geçirdikleri değişim sürecinin anlaşılmasını zorlaştıran unsurlardan biri olmuştur. Bir diğer unsur da Anadolu özelinde Tunç Çağına kadar arkeolojik verileri destekleyecek filolojik verilerin olmayışıdır. Tarihinin yazı ile takip edilebildiği Tunç Çağında Anadolu'da arkeolojik çalışmaların gün yüzüne çıktığı yazılı tabletler siyasal, sosyal ve ekonomik yaşamda kadınların yeri ve önemi hakkında önceki dönemlere oranla daha ayrıntılı veriler sunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Kadın Temsilleri, Venus Heykelcikleri, Ana Tanrıça, Anaerkil sistem, Ataerkil sistem

Abstract

When we trace back to the past on the issue of women, the earliest evidence that archaeology encountered are the Venus figurines from the Upper Paleolithic Period. These artifacts, which have been discovered in a wide area from Europe to Siberian context, are generally depictions of women with exaggerated female organs. The most famous one of them is the Willendorf Venus that was made of limestone. There are also samples of Venus figurines with hair and facial details, as well as the ones which generally do not have any hair and facial details. The existence of these figurines raised the question of why the interest of prehistoric people focused so much on certain points of the female or female body. There is no consensus on the social, economic or cultural functions of these artifacts among the researchers, so different suggestions have been offered up to the present day. The figurines are associated with femininity, motherhood, fertility, fruitfulness, survival, rebirth, magic and shamanism, as well as a simple toy or sign object. Female figurines were engraved on clay, bone, stone and marble not only in the Paleolithic period, but also throughout the entire Mining ages. The fact that these figurines were treated in the same category as a single type, without considering the cultural / economic / ecological diversity, has been one of the factors that make it difficult to understand the historical roles of women and the process of change imposed upon them. Another factor is the lack of philological evidence to support archaeological ones in Anatolia, especially until the Bronze Age. The cuneiform tablets discovered by archaeological studies in Anatolia in the Bronze Age, a period that its history could be traced in writing, were able to provide more detailed information on the place and importance of women in political, social and economic life, compared to previous periods.

Makale Geliş Tarihi: 15.06.2021. Makale Kabul Tarihi: 19.11.2021.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
E-mail: tulin.cengiz@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6835-3396.

Görüş

Akademik
Bakış

39

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

Key Words: *Woman, Female representations, Venus figurines, Mother Goddess, Matriarchal system, Patriarchal system*

Giriş

“Kadını” temsil eden en eski arkeolojik bilgi kaynağı Venüs heykelcikleridir. İlk kez Piette tarafından ortaya atılan Venüs kavramı cinsel organı belirgin, sarkık büyük karnı olan kadın betimlemeleri için kullanılmıştır.¹ Piette, heykelciklerin cinsel bölgelerindeki abartıyı da “steotopik” (steatopygous) sözcüğü ile ifade etmiştir.²

Yalçınkaya’ya göre “Venüs heykelciklerinde genel olarak eller göğüs üzerinde kavuşmuş ya da göğüsleri tutar vaziyettedir. Kolların üzerinde bileziği andıran noktalar bulunur. Beller, basenler, karın ve kalçalar geniş, cinsel organları oldukça belirgindir. En güzel örneğine Avusturya/Willendorf’da rastlanılan heykelciklerde genel olarak saç ve yüz detaylarına rastlanılmaz fakat Çekoslovakya/ Dolni Vestonice’de olduğu gibi saçın ve yüzün detaylandırıldığı örnekler de vardır. Hatta Fransa/ Landes Bölgesinde bulunan Brassempouy Venüsünde saç örülmüş hissi verecek biçimde işlenmiştir. Bu heykelcikler arasında hammaddelerinden kaynaklı farklılıklar dikkati çeker. Örneğin Fransa/ Dordogne bölgesindeki Blancard sığınığında bulunan kadın figürü bizon boynuzu üzerine işlenmiştir ve boynuz işlemenin zorluğu betimlemeye yansımıştır. Figür alışılabilir figürlere nazaran oldukça sadedir. Yine Fransa/Ariege Mas’ d Azil Mağarası ile Bedeilhac’daki at dişine işlenmiş insan figürleri maddenin sınırladığı örneklerdendir”.³

Geçmişten günümüze ulaşabilmiş arkeolojik veri her ne kadar “ölü” bir nesne gibi algılsa da “kendi zamanında ve bağlamında işlevsel, sembolik, ideolojik bir nedenden dolayı bilinçli olarak yapılmış ve kullanılmıştır”.⁴ Şüphesiz Venüs heykelcikleri de toplumsal, ekonomik ya da kültürel bir amaç için yapılmıştır. Bu heykelciklerin işlevleri üzerinde henüz anlaşılan ortak bir düşünce yoktur. “Orta ve Doğu Avrupa’da çoğunlukla mekân içinde ve ocakların yakınlığında ele geçirilen bu heykelcikler öncelikle doğurganlık/annelik ile ilişkilendirilmiştir”.⁵ Araştırmacıları “heykelcik-doğurganlık-bereket” ilişkisine götüren temel gösterge Venüslerdeki cinsiyet organlarındaki abartılı betimlemedir.⁶ Rice, konu üzerine çalışan pek çok uzmanın Paleolitik toplumda doğurganlığın üstün bir değer olduğuna inandığı için Venüs heykelciklerinin bir motivasyon aracı olarak kulla-

1 Jiří Svoboda, “Upper Paleolithic Female Figurines of Northern Eurasia”, (Ed. Jiri Svoboda), *Petrkovice: The Dolní Věstonice Studies*, Sayı : 15, s. 2008, pp.193.

2 Piette’in konu ile ilgili çalışmaları için bkz. Édouard Piette, “Race humaines de la période glyptique”, *Bulletin de la Société d’ Anthropologie*, Sayı: 5, 1894 (a), pp. 382-394, Édouard Piette, “Race glyptique”, *Comptes rendus de l’Académie des Sciences*, Sayı : 118, 1894 (b), pp. 825, 826, Édouard Piette, “La station de Brassempouy et les statuettes humaines de la période glyptique,” *L’Anthropologie*, Sayı: 6, 1895, pp.29-51, Édouard Piette, “Etude d’ethnographie préhistorique IV. Fouilles à Brassempouy 1896”, *L’ Anthropologie*, Sayı: 8, 1897, pp.165-174.

3 Işın Yalçınkaya, “Paleolitik Devirde Kadın Figürleri”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, Sayı: 6, 1972, s.204-206.

4 Ian Hodder, *Archaeological Theory Today*, Polity Press, Cambridge 2001, pp.63.

5 Duhard, bu durumun toplumsal bir rol olduğu bu rolün de kadınlara ayrıcalık kazandırdığı görüşündedir. Çünkü prehistorik dönemin avcı-toplayıcıları için neslin devamı ve çocukların bakımı yaşamsal öneme haizdi. (Jean-Pierre Duhard, “Upper Palaeolithic Figures as a Reflection of Human Morphology and Social Organization” *Antiquity*, Sayı: 67,1993, pp. 87.)

6 Alexander Marshack, “The Female Image: A Time Factored Symbol : A Study in Style and Aspects of Image Use in the Upper Paleolithic”, *Proceedings of the Prehistoric Society*, Sayı: 57, 1991, pp.18-24.

nıldığı sonucuna vardıklarını belirtmiştir. Hatta Berenguer, bu dönemin kadınlarının toplumda çocuk doğuran ve besleyen bir makine olarak idealize edildiğini iddia etmiştir. ⁷ Marshack'a göre bu heykeltikler doğanın canlanışını temsilen bereket törenleri için bahar ve yaz aylarında yapılmış dolayısıyla yeniden doğuşu simgelemişlerdir. ⁸ Petru, bu düşünceyi başka bir açıdan destekleyerek heykeltikler üzerinde rastlanılan kırmızı aşı boyasını doğurganlık, canlılık, yeni bir başlangıç ve değişim ile ilişkilendirilmiştir. ⁹

Venüs heykeltiklerin hamile kadınlardan ziyade yaşlı kadınları temsil ettiğine dair görüşler de vardır. İnsanın neden yaşlı kadınları betimleme ihtiyacı içinde olduğunun cevabı bu kadınların şaman, büyücü ya da koruyucu ruh olmasıyla açıklanmıştır. Svoboda, bu heykeltiklerin büyü yapma gücü olan yaşlı kadınları simgelediği görüşündedir. ¹⁰ Adam, heykeltiklerin "anneliğin tanrıçası" olduğunu ¹¹ Von Koeningswald, "büyü muhafızları" olduklarını düşünmüştür. ¹² Heykeltikler Şamanizm ile de ilişkilendirilmiştir. Buna "Sibirya- Malta'daki küllülerde ele geçirilen hammaddesi kemik, fildişi ve boynuzu olan kuş, erkek ve kadın heykeltikleri örnek verilebilir. Avrupa'dakilerin aksine çoğu giyinik ve belirgin yüz hatlarıyla tasvir edilmiştir. Bu kadın heykeltikleri, aynı bölgedeki günümüz şamanlarının ayin/ritüellerde kendi elbiselerine tutturdıkları objelere çok benzemektedir. Bu da onların yardımcı ruhları temsil eden semboller olarak düşünülmesine neden olmuştur. Bu heykeltiklerin ev içi alanda bulunmuş olmaları ata kültürüne ait koruyucu ruhlarla ilişkilendirilmelerine neden olmuştur. Sibirya- Chukchee kabilesinde kadın atayı sembolize eden bir oyuncak bebeğin evlenirken gelinlerine verilmesi" ¹³ bu düşünceyi desteklemektedir. Tedlock, Şaman kadınların aydan aldıkları güçle hayvanlar ve insanlar üzerindeki doğurganlığı kontrol edebildiğini ileri sürmüştür. ¹⁴ "Fransa/Dordogne bölgesinde Laus-sel kaya sığınağındaki kabartmada betimlenen kadının sağ elinde tuttuğu aya benzeyen boynuz üzerinde bulunan 13 çizginin güneş yılındaki on üç aya ya da kadının yumurtlama döneminin aysal ritmine gönderme yaptığı düşünülmektedir. Zimbave- Mutoko kaya resmindeki elinde yarımaya tutan kadın betimi de ay dönümünün simgesi olarak kabul edilmektedir". ¹⁵ Heykeltiklerin dışında ilk örneklerine yine Paleolitik Çağda rastlanılan Erken Tunç Çağına kadar üretimleri devam eden kadın göğsü biçimindeki (double breast necklace) kolye tanelerinin de venüsler gibi doğurganlığı, bereketi, bolluğu temsilen kullanıldığına dair yorumlar yapılmıştır. ¹⁶

- 7 Patricia C. Rice, "Prehistoric Venuses: Symbols of Motherhood or Womanhood ?" *Journal of Anthropological Research*, Cilt: 37, Sayı: 4, 1981, pp. 402.
- 8 Alexander Marshack, *The Roots of Civilization: the Cognitive Beginning of Man's First Art, Symbol and Notation*, New York 1972, pp. 297.
- 9 Simona Petru, "Red, Black or White" The Dawn of Colour Symbolism." *Documenta Praehistorica*, Sayı: 33, 2006, pp. 206.
- 10 Jiří Svoboda, a.g.e., s.219.
- 11 Leonhard Adam, *Primitive Art*, London, 1940, pp. 78.
- 12 Gustav Heinrich Ralph von Koeningswald, "Early Homo Sapiens as an Artist: the Meaning of Paleolithic Art", *The Origin of Homo sapiens/Origine de l'homme moderne*, (ed. François Bordes) , Paris 1972, pp.137.
- 13 Nehir Kolonkaya-Bostancı, "Paleolitik Çağ Kadınları", *Engin Özgen'e Armağan. Studies in Honor of Engin Özgen*, Ankara, 2014, s.194.
- 14 Barbara Tedlock, *Şamanın Bedenindeki Kadın*, Butik Yayınları, İstanbul 2006, s.51-52.
- 15 Kolonkaya-Bostancı, 195.
- 16 Marshack, a.g.e. 1972, s. 364.

Görüş

Akademik
Bakış

41

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

Doğurganlık-bereket, koruyucu ruhluk tada tanrıça prototipliği dışında Paleolitik insanın yaptığı bu heykelciklere herhangi bir kutsiyet yüklemeyen araştırmacılar da vardır. Hodder, boyutlarının küçüklüğünden yola çıkarak bir büyü objesi olarak kısa süreli eylemlerde kullanılıp atılmış olabileceğini düşünmüştür. Hodder'a göre kutsal dünyanın kutsal varlıklarına kurban görevi gören ya da kurbanı temsilen yapılan heykelciklerin bir ritüelin parçası olarak bilerek kırılmış ve atılması olasıdır.¹⁷ Ucko'ya heykelcikler birer oyuncaktır.¹⁸ Voigt onların iz bırakmak amacıyla kullanılmış birer tanımlama işareti/aracı olabileceğini ileri sürmüştür.¹⁹ Rice, 188 adet Venüs heykelciğini "çocuk doğurma -öncesi- sonrası" biçiminde yaş gruplarına göre sınıflamış ve bu heykelciklerin çok büyük bir kısmının hamile kadınları betimlemediği sonucuna varmıştır. Rice'a göre heykelcikler annelikten ziyade kadınlığı/kadınlığa geçişi temsil etmektedir.²⁰

Mevcut arkeolojik veriler Neolitik Çağa gelindiğinde Prehistorik sanatın ya da insanın ilgi alanındaki yoğunluğun kadın heykelciklerin yanı sıra erkek, falus ve hayvan temalı heykelciklerine de yansıdığını göstermektedir. Bu dönemin kadın heykelciklerinin önemli bir kısmında bir Paleolitik Venüslerinkine benzer abartılı göğüs, karın ve kalçalara rastlanılmaktadır. Çayönü Tepesinde bulunan bir kadın heykelciğinin doğuran bir kadını tasvir ettiği düşünülmektedir.²¹ Çatalhöyük kadın heykelcikleri genç, yaşlı kadınlarla çocuk taşıyan/doğuran kadınlar biçiminde tasvir edilmiştir.²² Çatalhöyük ile özdeşleşmiş oturan çiplak "tanrıça" heykelciğinin göğüsleri karnına doğru sarkık durumdadır. Kalçaları geniş ve dolgundur.²³ Hacılardaki ayakta durur vaziyette betimlenmiş heykelciğin iri bir gövdesi vardır ve elleri kalçalara dayalı, boynu kalın, başı iridir. Topuz biçiminde saçlı olan heykelciğin omuzları ve kalçaları da geniştir.²⁴ Aydıngün'e göre "Kalkolitik Çağın sonu ve Tunç Çağının başlarında birçok heykelcik ve idol insan biçimli olarak, çoğunlukla da kadın formlarında yassı, stilize ve şematik olarak üretilmeye devam etmiştir. Heykelcikler günlük yaşam içinde her statüden kadın formlarını yansıtmış idoller ise ana tanrıça imajının devamıdır. Ayrıca idoller, Tunç Çağının başlangıcında insan bedeninin üç boyuttan iki boyuta indirgenişinin bir göstergesi olarak modern sanatın temelini oluşturmuştur".²⁵

Neolitik Çağa kadın heykelcikleri ile ilgili genel yaklaşımlar onları öncelikle "ana tanrıça" ile ilişkilendirme yönünde olsa da bu eğilim kısa zaman sonra yerini farklı düşüncelere bırakmıştır. Pumpelly ve Kenyon heykelciklerin ana

- 17 Ian Hodder, "Figürinler Hakkında Düşünmek", *Tunç Çağı'nın Gizemli Kadınları* (Koord.) Şennur Şentürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.9.
- 18 Peter J. Ucko, "The Interpretation of Prehistoric Anthropomorphic Figurines," *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain*, Sayı : 92, 1962, pp. 38-54.
- 19 Mary Voigt, *Hajji Firuz Tepe Iran: The Neolithic Village*, University Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia 1983, pp.200.
- 20 Rice, a.g.m. s.402.
- 21 Edibe Uzunoğlu vd., *Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın, Anadolu Kadınının 9000 Yılı, Sergi Katalogu*, (hz. Günsel Renda), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 41.
- 22 Belma Kulaçoğlu, "Tanrılar ve Tanrıçalar," *Anadolu'da Neolitik Dönem Tasvir Sanatı II, Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1992 Yıllığı*, Ankara 1992, s.77.
- 23 Edibe Uzunoğlu Baykal ve diğerleri 1993, s.52.
- 24 Belma Kulaçoğlu, ag.e. s. 46.
- 25 Şengül Aydıngün, "Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Her Şeye Hâkim", *Anadolu'da Kadın (Onbin Yıdır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe)*, (ed. M. Darga), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 43-67.

tanrıçadan ziyade bir çocuk oyuncağı olduklarını savunmuştur.²⁶ Braidwood hamile kadın biçiminde betimlenen heykellerin doğurganlığı sembolize ettiği görüşündedir.²⁷ Çatalhöyük'te bulunan bir kadın heykelciğinin arka kısmında betimlenen iskelette omurga, leğen kemiği, kürek kemiği, kaburgalar oldukça belirgindir.²⁸ Hodder bu heykelciği "ölümle yaşamı birleştiren kadın" şeklinde tanımlamıştır.²⁹ Çatalhöyük'te bulunan bir başka kadın heykelciğinin sırt bölgesinde içinde yabancı tahıl tohumu bulunan bir oyuk dikkati çekmektedir. Hodder, Mellaart'ın taht üzerinde oturmuş ve ellerini leoparın boynuna koymuş vaziyette betimlenen kadın heykelciğini, bir tahıl ambarının yanında bulunduğunu hatırlatarak söz konusu olan heykelciğe yabancı tohumlarının bilinçli olarak yerleştirildiğini ileri sürmüştür.³⁰ Mellaart'ın bulunduğu heykelciğe benzeyen sunak/taht üzerine oturur ve elleri hayvanların başını tutar şekilde betimlenmiş kadın heykellerini ortak bir tipoloji olarak kabul eden Gimbutas bereket ile ilişkilendirdiği bu heykellerin "egemen kadını" temsil ettiği görüşünü ortaya atmıştır. Ona göre bu heykeller tanrıçayı merkeze alan bir dine sahip, ilk çiftçi toplumların anaerik düzenlerinin sembolleridir.³¹ Bu toplum düzenini MÖ 4. ve 3. binyıllarda Avrasya steplerinden gelen savaşçı ve atlı insanlar değiştirmiştir.³² 19. Yüzyılın Arkeolojik ve Antropolojik çalışmaların ataerkillik öncesi "anaerik dönem"e ait herhangi bir kadın krallığına dair verilere ulaşamaması hatta Avrupalıların sahip olduğu türde bir ataerkilliğin de her toplumda geçerli evrensel bir fenomen olmadığını göstermesi Gimbutas'ın kuramını sarsmış, Ana Tanrıça heykelleri ve temsil ettikleri toplum düzeni kuramı boşlukta kalmıştır.³³

Kadınların tarihsel rollerini anlayabilmek amacıyla başvuru Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik Çağ kadın heykelleri, kültürel/ekonomik/ekolojik çeşitlilik göz önüne alınmadan, çoğunlukla tek tip olarak aynı kategoride değerlendirildikleri³⁴ için sağlıklı bilgi sunamamışlardır. Söz konusu dönemlerde arkeolojik verileri destekleyecek filolojik verilerin olmayışı da durumu zorlaştırmıştır. Oysaki insanlık tarihinin yazı ile takip edilebildiği Tunç Çağında, Anadolu özelinde arkeolojik çalışmaların gün yüzüne çıkardığı yazılı tabletlerden kadınların siyasal, sosyal ve ekonomik yaşamdaki yeri ve önemi hakkında önceki dönemlere oranla daha ayrıntılı verilere ulaşılabilmektedir. Bu verilere göre kadınlar anne, eş, şifacı, büyücü, işçi, tanrıça, rahibe, kraliçe, ebe olarak ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamın her alanında olarak var olmuşlardır. Tunç Çağının başlarında merkezi yönetimden yoksun Anadolu şehirlerinin kraliçeleri, Asurlu tüccarların

- 26 Raphael Pumpelly, *Explorations in Turkestan Expedition of 1904: Prehistoric Civilizations of Anau, Origins, Growth, and Influence of Environment*, Washington, 1908, pp. 172, Kathleen Mary Kenyon, *Digging up Jericho: The Results of the Jericho Excavations* (1952 – 1956), New York 1957, pp.186.
- 27 Robert J. Braidwood, *The Near East and the Foundations for Civilization*, Oregon 1952, pp.26.
- 28 Lynn- Meskell,- Carolyn Nakamura, "Çatalhöyük Figürinleri", (ed. Mine Haydaroğlu), *Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük, Sergi Kataloğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s.110.
- 29 Ian Hodder, a.g.e . 2006, s.214.
- 30 Ian Hodder, a.g.e. 2006, s.213.
- 31 Gimbutas'ın konu ile ilgili çalışmaları için bkz . Marija Gimbutas, *The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe*, Harper Collins Publishers, San Francisco 1991 (a), Marija Gimbutas, *The Language of the Goddess*, Harper Collins Publishers, New York 1991(b), Marija Gimbutas, *The Living Goddesses*, (ed. Robbins Dexter), University of California Press, Berkeley 1999.
- 32 Bkz. Marija Gimbutas, "The First wave of Eurasian Steppe Pastoralists into Copper Age Europe", *Journal of Indo-European Studies*, Cilt: 5, Sayı: 4, 1977, pp. 277-338.
- 33 Tülin Cengiz, *Hitit Çağında Anadolu'da Anaerik İzler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014, Ankara, s.5.
- 34 Bkz. Margaret Ehrenberg, *Women in Prehistory*, British Museum Press, London 1989, pp. 66-76.

Gazi

Akademik
Bakış

43

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

ticari faaliyetleri ile ilgili konularda aktif rol almış³⁵ Hanedanlık dışındaki sade Anadolu kadınları ticaret hayatında eşlerine yardım etmiş ya da bizzat ticari faaliyetlerde bulunabilmiş, kişisel olarak borçlanabilmiş, köle edinmiş, evlenme ve boşanma gibi durumlarda hak sahibi olabilmişlerdir. ³⁶ Aynı şekilde Tunç Çağında Anadolu'da merkezi bir devlet olarak ortaya çıkan Hitit Krallık arşivindeki birçok belge “ ‘Ataerkil’ Hitit dininin eril tanrı/tanrıların hâkim olduğu ataerkil bir panteondan ziyade bir tanrı çifti (Arinna'nın Güneş Tanrıçası-Fırtına Tanrısı'nın) tarafından işletildiğini göstermektedir”. ³⁷ Hanedanlığın kadın temsilcileri kraliçeler ise kral ile yan yana siyasette ve ülke yönetiminde oldukça etkindir. ³⁸ Tanrı ve tanrıça birlikteliği Yazılıkaya Tapınağının A Odasındaki bir sahneden de akip edilebilir. Bu sahnede Fırtına Tanrısı'nın eşi Güneş Tanrıçası karşılaşması işlenmiştir. Sol tarafta betimlenen Fırtına Tanrısı Namni ve Hazzi dağlarının üzerinde, sağ tarafta betimlenen Güneş Tanrıçası bir leoparın üzerinde ayakta tasvir edilmiştir. ³⁹ Kral ve kraliçenin birlikte betimlendiği kompozisyonlardan biri ise Kayseri/Fraktın Anıtıdır. Anıtta bir kraliyet çiftinin (III. Hattuşili- ve Puduhepa) libasyon sahnesi betimlenmiştir. Anıt, Hitit kraliçesi olmadan önce de bir rahibe olan Puduhepa'nın sivri ucu kalkık ayakkabıları ve uzun elbisesiyle Tanrıça Hepat'a libasyon yaparken işlenmiş bilinen tek arkeolojik belgedir. ⁴⁰ Kraliçelerin devlet yönetimindeki etkinliklerini gösteren arkeolojik verilerden diğeri de mühürlerdir. Darga'ya göre mühürlere işlenmiş kadın betimlemelerine göz atıldığında “sivri başlık üstünde enseyi kapatan ince örtü taşıyan kadın başları dikkat çekmektedir. Profil gösterilen başta sivri burun, içeri çekik ağız, çene ve iri göz bulunmaktadır. Sivri başlık ve örtünün altında iri kulak ve halka şeklinde küpe bulunmaktadır. Kafatası, alın ve çene basıktır”.⁴¹

Hanedanlık dışında sade Hititlilerin yaşantısına göz atıldığında hukuk kurallarının salt erkek lehine işleyen bir sistem olmadığı, sistem içinde kadınların da bir birey olarak kabul edildikleri anlaşılmaktadır. Kanun metinlerinde evliliğin her aşamasında ve miras hukukunda kadınları koruyan maddeler vardır. Kadınlar ekonomik ve dini hayat içinde ücretli ya da görevli olarak bir yer almıştır. Yazılı belgelerden takip edilebilen bu durumun arkeolojik belgelere ne kadar yansıdığı Hitit çağına tarihlendirilen İnandık, Bitik ve Hasandede vazolarındaki kompozisyonlardan anlaşılabilir. Özgüç'e göre Eski Hitit Çağı'na tarihlendirilen Çankırı-İnandık Vazosu bu eserlerden biridir. Pişmiş topraktan yapılmış vazoda bereketle ilişkilendirilen ve “kutsal evlilik” olarak geçen bir tören, tüm aşamalarıyla tasvir

- 35 Burkhardt Kienast, “Die Altassyrischen Texte Des Orientalischen Seminars Der Universtat Heidelberg und Sammlung Erlenmeyer”, *Untersuchungen zur Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1960, pp. 28-34, Paul Garelli, *Les Assyriens En Cappadoce*, Paris 1963, pp.186- 326.
- 36 Muhibbe Darga, “Kral Çocuğu, Büyük Kız, Egemen Kraliçe: Güçlü Kadınlar”, *Anadolu'da Kadın (Onbin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe)*, (ed. Muhibbe Darga) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s.90.
- 37 Bkz. Tülin B. Cengiz, “Arinna'nın Güneş Kültü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 37, Sayı 64, 2018, s. 125-140.
- 38 Bkz. Tülin Cengiz, “Hitit Kralı ve Kraliçesi Arasında Dikotomik Eşitlik Üzerine Bazı Tespitler” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 56, 2014, s.19-34.
- 39 Jürgen Seeher, *Gods Carved in Stone – The Hittite Rock Sanctuary of Yazılıkaya*, Ege Yayınları, İstanbul, 2011, s. 65–67.
- 40 Muhibbe Darga, a.g.e., 2013, s.210.
- 41 Muhibbe Darga, *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul Üniversitesi. Yayınları, İstanbul 1984, s. 47, Darga, a.g.e., 2013, s.146-154.

edilmiştir. Vazoda “tanrı ve tanrıçalar, rahip ve rahibeler, içki hazırlayan, sunan, çalgı çalan insanlar betimlemeleri ile bir erkek ve kadının birlikteliğini temsil eden evlilik sahnesi dikkati çekmektedir”.⁴² Bu vazo ile aynı döneme tarihlendirilen ve aynı konuyu işleyen bir diğer eser Ankara-Bitik vazosudur. Özgüç, vazoda evlilikleri gerçekleşen tanrı çiftinin kimliği hakkında bilgi vermenin mümkün olmadığını fakat her iki vazoda da yalnızca boğanın tasvir edilmesi nedeniyle bu vazoların Fırtına Tanrısına ithaf edilmiş tapınaklarda boğa kültüne ait kült objeleri olduğunu kabul etmektedir.⁴³ Çorum-Hüseyinde Vazosun da İnandık ve Bitik vazolarında olduğu gibi bir tören betimlenmektedir. Yıldırım’a göre “vazoda yer alan yer alan ahşap ayaklı, kumaş örtülü yatakta, iki kadın betimlenmiştir. Kadınlardan biri krem renkli elbise giymiş diğer kadını süslenmesine yardım etmektedir. Yatağın yanında ellerini yukarıya kaldırmış, küçük kabı onlara uzatan bir erkek tanrı ya da kralı temsil etmektedir.”⁴⁴ Hitit çağı kadınlarını kompozisyonunda işleyen eserlerden Geç Hitit Çağı’na tarihlendirilen Maraş kaynaklı bir mezar stelinde, Darga’ya göre “elinde üzüm salkımı tutan kuvvetli görünüşlü erkeğin eşini sevgiyle kavradığı görülmektedir. Maraş Müzesi’nde sergilenen bir mezar stelinde ise bir başka çift, şölen yemeğinde gösterilmiştir. Stelde yüksek arkalı sandalyede karşılıklı oturan çiftin yanı sıra çapraz bacaklı, üstü yemek dolu bir masa ve önünde içi yün kutusu yer almaktadır”.⁴⁵

Sonuç

Arkeoloji ve tarih her ne kadar geride kalanı sorgulasa da geçmişin kendisi değil geçmişe dair elde edilebilen bilgidir. Arkeologlar ve tarihçiler günümüze ulaşabilen yazılı ya da yazısız kalıntıların anlamlarını çözerek geçmişini yeniden kurgulamaya çalışır. Bu yazının temel konusunu oluşturan kadın temsilleri = Venüs heykelticikleri ve birçok araştırmacının onların devamı olarak gördüğü ana tanrıça heykel/heykelticik/idolleri bu durumun somut göstergelerinden biridir. Kadın bedeni biçiminde işlenmiş bu arkeolojik veriler, bereketten, büyüye, çocuk oyuncağından, işaretlere süregelen bir tartışmanın konusu olmanın yanı sıra insanlık tarihinde anaerkillik adı verilen kadın merkezli toplumsal bir sistemin varlığına delil sayılmaktadır. Gimbutas tarafından kuramsallaştırılan bu modele göre Üst Paleolitik ve Neolitik Çağın yerleşik, tarımcı, barışçıl, eşitlikçi insanlarından oluşan bir anaerkillik toplumunun steplerden gelen ataerkillik gruplarca dönüştürülmüştür. Bu düşünce bir dönem kendisine azımsanamayacak derecede taraftar bulmuş, gelişen Arkeoloji ve Antropoloji Gimbutasın savunduğu gibi kadınların erkekler üzerinde iktidar kurdukları bir dönemin olmadığını bunun yanı sıra ataerkilliğin de tarihin belli bir döneminde ortaya çıktığını ve bir öncesinin olduğunu kabul etmiştir. Tarih disiplini tam bu noktada yazılı belgeler ışığında örneğin Anadolu özelinde monarşik, ataerkillik Hitit Krallığında din, yönetim, sosyal ve ekonomik alanlarda bu sistemin doğasıyla uyuşmayan erkeğin yanında gündelik yaşamdan iktidara tüm alanlarda söz ve hak sahibi kadın olgusunu bilim dünyasına sunmuştur. Durum karmaşık gibi görünse de değildir. Sadece düalist ya da kalıplara hapseden yaklaşımlar kadınların, erkeklerin, toplumların, uygarlıkların kısacası tarihin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

42 Tahsin Özgüç, *İnandıktepe, Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 16 vd.

43 Tahsin Özgüç, a.g.e., 1988, s. 5, 28.

44 Tayfun Yıldırım, “Eski Hitit Çağı’na Ait Yeni Bir Kült Vazosu”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2005 Yılı*, Ankara 2006, s. 346.

45 Muhibbe Darga, a.g.e., 2013, s.235, 239.

Gazi

Akademik
Bakış

45

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

Venüsler, tanrıça heykelcikleri, idoller veya kabartmalar kısacası kadın temsillerinin ait oldukları dönemdeki işlevleri henüz çözülebilmemiş, anlaşılabilmiş değildir. Onları önemli kılan sorulara kesin cevap verebilme özellikleri değildir. Onlar kadın bedeni biçiminde betimlenmiş objelerdir, kadını temsil edip etmedikleri muammadır. Bu heykelcikler hamile, büyücü, şaman yaşlı kadınları tanrıçaları ya da kadının egemen olduğu toplumlari temsil etsin ya da etmesin Prehistorik dönem ve sonrasında insanın zihninde kadının/ kadın bedeninin epey yer işgal ettiğinin göstergesidir.

Kaynaklar

- ADAM, Leonhard, *Primitive Art*, London, 1940.
- ALBAYRAK, İrfan, "Koloni Çağında Yerli Bir Bayan Madawata", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri* (16-22 Eylül 1996), (ed. Sedat Alp- Aygöl Süel) , Ankara, 1998, s. 1-14.
- AYDINGÜN, Şengül, "Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Her Şeye Hâkim" , *Anadolu'da Kadın (Onbin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe)*, (ed. Muhibbe Darga), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 43-67.
- BRAIDWOOD, Robert J. , *The Near East and the Foundations for Civilization*, Oregon 1952.
- CENGİZ, Tülin, *Hitit Çağında Anadolu'da Anaerkil İzler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014.
- CENGİZ, Tülin, "Hitit Kralı ve Kraliçesi Arasında Dikotomik Eşitlik Üzerine Bazı Tespitler" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 56, 2014, s.19-34.
- CENGİZ, Tülin B. , "Arinna'nın Güneş Kültü", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 37, Sayı 64, 2018, s. 125-140.
- DARGA, Muhibbe, *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1984.
- DARGA, Muhibbe , "Kral Çocuğu, Büyük Kız, Egemen Kraliçe: Güçlü Kadınlar", *Anadolu'da Kadın (Onbin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe)*, (ed. Muhibbe Darga) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- DUHARD, Jean-Pierre, "Upper Palaeolithic Figures as a Reflection of Human Morphology and Social Organization" *Antiquity*, Sayı: 67, 1993, pp.83-91.
- EHRENBERG, Margaret, *Women in Prehistory*, British Museum Press, London 1989.
- GARELLİ, Paul, *Les Assyriens En Cappadoce*, Paris 1963.
- GİMBUTAS, Marija, "The First Wave of Eurasian Steppe Pastoralists into Copper Age Europe", *Journal of Indo-European Studies*, Cilt: 5, Sayı: 4, 1977, pp. 277-338.
- GİMBUTAS, Marija, *The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe*, Harper Collins Publishers, San Francisco 1991.
- GİMBUTAS, Marija, *The Language of the Goddess*, Harper Collins Publishers, New York 1991.
- GİMBUTAS, Marija, *The Living Goddesses*, (ed. Robbins Dexter), University of California Press, Berkeley 1999.
- HODDER, Ian, *Archaeological Theory Today* , Polity Press, Cambridge 2001.
- HODDER, Ian, "Figürinler Hakkında Düşünmek", *Tunç Çağı'nın Gizemli Kadınları* (Koord.) Şennur Şentürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- JOSEPH, Rhawn, *Neuro Theology: Brain, Science, Spirituality, Religios Experience*, University Press, California 2003.
- KENYON, Kathleen Mary, *Digging up Jericho: The Results of the Jericho Excavations (1952 – 1956)*, New York 1957.
- KIENAST, Burkhard , "Die Altassyrischen Texte Des Orientalischen Seminars Der Universtat Heidelberg und Sammlung Erlenmeyer", *Untersuchungen zur Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1960, pp. 28-34.

- KINAL, Firuzan, "Eski Anadolu'da Kadının Mevkii", *Belleten*, Cilt: 20, Sayı:79, 1956, s.355- 366.
- KOLONKAYA- BOSTANCI, Nehir, "Paleolitik Çağ Kadınları". Engin Özgen'e Armağan. Studies in Honor of Engin Özgen, Ankara 2014, s. 191-204.
- KULAÇOĞLU, Belma, "Tanrılar ve Tanrıçalar," *Anadolu'da Neolitik Dönem Tasvir Sanatı II, Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1992 Yıllığı*, Ankara 1992.
- MARSHACK, Alexander , *The Roots of Civilization: the Cognitive Beginning of Man's First Art, Symbol and Notation*, New York 1972.
- MARSHACK, Alexander , "The Female Image: A Time Factored Symbol : A Study in Style and Aspects of Image Use in the Upper Paleolithic", *Proceedings of the Pre-historic Society*, Sayı: 57, 1991, pp.17-31.
- MESKELL, Lynn- Nakamura, Carolyn , "Çatalhöyük Figürinleri", (Ed. Mine Haydaroğlu), *Toprakian Sonsuzluğa Çatalhöyük, Sergi Kataloğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, *İnadıktepe, Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 16 vd.
- PETRU, Simona, "Red, Black or White" The Dawn of Colour Symbolism." *Documenta Praehistorica*, Sayı: 33, 2006, pp.203-208.
- PIETTE, Édouard, "Race humaines de la période glyptique", *Bulletin de la Société d'Anthropologie*, Sayı: 5, 1894 (a), pp. 382-394.
- PIETTE, Édouard, "Race glyptique", *Comptes rendus de l'Académie des Sciences*, Sayı : 118, 1894 (b), pp. 825-826.
- PIETTE, Édouard , "La station de Brassempouy et lesstatuettes humaines de la périodeglyptique," *L'Anthropologie* , Sayı: 6, 1895, pp.29-51.
- PIETTE, Édouard , "Etude d'ethnographie préhistorique IV. Fouilles á Brassempouyen 1896", *l'Anthropologie*, Sayı: 8, 1897, pp.165-174.
- RICE, Patricia C . , "Prehistoric Venuses: Symbols of Motherhood or Womanhood?" *Journal of Anthropological Research*, Cilt: 37, Sayı: 4, 1981, pp. 402-414.
- PUMPELLY, Raphael, *Explorations in Turkestan Expedition of 1904: Prehistoric Civilizations of Anau, Origins, Growth, and Influence of Environment*, Washington 1908.
- SEEHER, Jürgen, *Gods Carved in Stone – The Hittite Rock Sanctuary of Yazılıkaya*, Ege Yayınları, İstanbul 2011.
- SVOBODA, Jiří, "Upper Paleolithic Female Figurines of Northern Eurasia", (ed. Jiri Svoboda), *Petrkovice: The Dolní Věstonice Studies* , Sayı : 15, s. 2008, pp.193-223.
- TEDLOCK, Barbara, *Şamanın Bedenindeki Kadın*,(çev. Pınar Savaş, Butik Yayınları), İstanbul 2006.
- UCKO, Peter J. , "The Interpretation of Prehistoric Anthropomorphic Figurines," *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain*, Sayı: 92, 1962, pp. 38–54.
- UZUNOĞLU, Edibe, vd., *Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın, Anadolu Kadınının 9000 Yılı, Sergi Kataloğu*, (Hz. Günsel Renda), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.36-115.
- VOIGT, Mary, *Hajji Firuz Tepe Iran: The Neolithic Village*, University Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia 1983.
- VON KOENIGSWALD, Gustav Heinrich Ralph, "Early Homo Sapiens as an Artist : the Meaning of Paleolithic Art", *The Origin of Homo sapiens/Origine de l'homme moderne* , (ed. François Bordes) , Paris 1972, pp.133-139.
- YALÇINKAYA, Işın, "Paleolitik Devirde Kadın Figürleri", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, Sayı: 6, 1972, s.203-222.
- YILDIRIM, Tayfun, "Hüseyindede Tepesinde Bulunan Yeni Bir Kült Vazosu" *V.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ankara 2005, s. 761-779.
- YILDIRIM, Tayfun , "Eski Hitit Çağı'na Ait Yeni Bir Kült Vazosu", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2005 Yıllığı*, Ankara 2006,s.339-370.

Görüş

Akademik
Bakış

47

Cilt 15
Sayı 29
Kiş 2021

Extended Abstract

When we trace back to the past on the issue of women, the earliest evidence that archaeology encountered are the Venus figurines from the Upper Paleolithic Period. These artifacts, which have been discovered in a wide area from Europe to Siberian context, are generally depictions of women with exaggerated female organs. The most famous one of them is the Willendorf Venus that was made of limestone. There are also samples of Venus figurines with hair and facial details, as well as the ones which generally do not have any hair and facial details. The existence of these figurines raised the question of why the interest of prehistoric people focused so much on certain points of the female or female body. There is no consensus on the social, economic or cultural functions of these artifacts among the researchers, so different suggestions have been offered up to the present day. The figurines are associated with femininity, motherhood, fertility, fruitfulness, survival, rebirth, magic and shamanism, as well as a simple toy or sign object.

These archaeological artifacts formed as a female body were proposed as a prototype to mother goddesses, which are particularly referred to as a reference to a woman-centered social system called matriarchy, and they functioned as agents in questioning the pre-patriarchal period of human history. The greatest contribution to the theoretical development of the phenomenon of the mother goddess, which forms the basis of the matriarchal system, came from archaeologist Marija Gimbutas. The matriarchal communities of Gimbutas consisted of settled, agrarian, peaceful, egalitarian people of the Upper Paleolithic and Neolithic period. This culture was destroyed by an outside factor, i.e. the intervention of patriarchal warriors and the nomadic Indo-European culture. Based on the Çatalhöyük figurines, this social order extends from the Near East to Western European context. There is a religion in Çatalhöyük that is shaped around the creator mother goddess. The matriarchal social design of Gimbutas began to lose its validity with the ethnographic / anthropological studies of the 19th century. In these studies on traditional societies, any model has been found that can set an example for a matriarchal society that is the exact opposite of the patriarchal system. As these studies shook the matriarchy theory, they also disrupted the patriarchy theory. Since, contrary to what Gimbutas advocated, there is no patriarchal type that Europeans have. There are even matriarchal societies different from the patriarchal system in human geography. The women of these communities are not ruling over men but they are respected and their lineage continues along the line of women.

Female figurines were engraved on clay, bone, stone and marble not only in the Paleolithic period, but also throughout the entire Mining ages. The fact that these figurines were treated in the same category as a single type, without considering the cultural / economic / ecological diversity, has been one of the factors that make it difficult to understand the historical roles of women and the process of change imposed upon them. Another factor is the lack of philological evidence to support archaeological ones in Anatolia, especially until the Bronze Age. The cuneiform tablets discovered by archaeological studies in Anatolia in the Bronze Age, a period that its history could be traced in writing, were able to provide more detailed information on the place and importance of women in political, social and economic life, compared to previous periods.

Görüş

Akademik
Bakış

48

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021